

Vinterforing av rådyr

NORGES Jeger- og Fiskerforbund

Innledning

Rådyret (*Capreolus capreolus*) er dårlig tilpasset perioder med snø. Selv under middels snørike vintre kan dødeligheten være høy, spesielt blant unge og gamle rådyr. Under veldig harde vintre kan en høy andel av bestanden dø pga de ekstra harde påkjenninger vinteren gir, deriblant sult.

Dette heftet er en oppdatering av “Vinterforing av rådyr” utgitt i 1992. Siden den gang har erfaringer og ny kunnskap på området ført til at en oppdatering var på sin plass. I Akershus har rådyrbestanden gått ned i forhold til glansdagene på 80 tallet. En vekst i revebestanden etter skabbens herjinger på 70 og 80 tallet, gaupas spredning og en økning i antall trafikkdrepte rådyr kan forklare noe av dette. Uansett er det harde snøvintre som gjør det største innhugget i rådyrbestanden.

Hvorfor skal man fore? Kan ikke naturen gå sin gang uten at vi griper inn? For jegere kan motivet være å opprettholde en høy bestand og selvfølgelig gleden av å ha kontakt med viltet utenom jaktsesongen. Mest sannsynlig reduseres vinterdødeligheten i snørike vintre med riktig foring. Noen forer fordi de rett og slett synes synd på rådyra, så man skal ikke se bort fra det humanitære aspektet. Uansett motivasjon har nok rådyra blitt foret i Norge siden det ble “reintrodusert”. Vinterforing blir også brukt som avbøtende tiltak for å hindre beiteskader i frukt- og villahager. Foringsplasser blir også anlagt for å holde dyra unna sterkt trafikkerte veier.

Det har versert mange teorier og myter rundt hva som er riktig fremgangsmåte ved rådyrforing. I tillegg er det også blitt trukket i tvil om vinterforing av rådyr har noen målbar effekt. Uansett er det ingen tvil om at harde vintre påvirker hjortedyras overlevelse og reproduksjon negativt. Målsetningen med dette heftet er, som i 1992, å sammenfatte og beskrive en riktig fremgangsmåte ved vinterforing av rådyr.

Gjerdrum, desember 2009

Hjalmar Eide

Fylkessekretær NJFF - Akershus

Folderen er utarbeidet av Norges Jeger og Fiskerforbund - Akershus.

Økonomisk støtte er motatt fra viltfondsmidler, via Fylkesmannen i Oslo og Akershus.

Tekst og layout: Jan Huseklepp Wilberg, Helge B. Pedersen, Bjarne Oppegård, Geir Engedal og Espen Asakskogen.

Foto: Helge B Pedersen (forsidefoto), Gunnar Gundersen (side 10).

1. opplag 1992, revidert 2009.

Rådyret

Rådyret, vårt minste hjortedyr, er en relativt ny art i Norge, ihvertfall i senere historisk tid. Det finnes nedtegnelser tilbake til middelalderen som forteller om rådyrobservasjoner, men bestandsstørrelsen må ha vært liten. Hardt jaktpress, intensiv utnyttelse av utmarksbeitene og relativt store bestander med ulv, bjørn og gaupe var nok de viktigste årsakene til dette. Først i begynnelsen av 1900-tallet opptrådte rådyret regelmessig i de sørøstlige delene av Norge. Antall og utbredelse økte kraftig etterhvert, særlig i siste del av dette århundret. Sansynligvis på grunn av endringer i de foran nevnte forholdene som begrenset bestandene tidligere, samt muligens gunstige (for rådyret) klimatiske endringer. Nå finnes rådyr i større eller mindre bestander over det meste av landet. I Akershus har de sørlige deler av fylket de tetteste bestandene, disse ligger også høgt i nasjonal målestokk.

Sosial regulering og bestandsutvikling

I Akershus finner vi de høyeste tetthetene med rådyr i strøk med moderate snømengder vinterstid. Rike områder med blanding av variert kulturmark og skogholt er ofte gunstige. I motsetning til de andre hjortedyrene vi finner i Norge, er hanndyret, rådyrbukken, territoriehevdende i sommerhalvåret. De har et avgrenset område som de forsvaret mot inntrengere og beskytter som "sitt". Kvaliteten på sommerbeitet avgjør størrelsen på disse territoriene. Dette medfører at ungbukker og bukker som ikke skaffer seg territorier jages vekk, og må streife rundt eller finne seg territorier i områder som er mindre attraktive.

Det er imidlertid mye som tyder på at "flaskehalsen" i Norge stort sett har vært vinteren, dvs. Dette er den viktigste faktoren som avgjør hvor store tettheter et område kan ha. I spesielt strenge vintre er det registrert at over halvparten av høstbestanden kan gå tapt.

Rådyra er tilpasningsdyktige, og derfor har de hatt en suksessfull invasjon av landet til tross for at klimaet i Norge skulle tale i dyras disfavør.

Stoffskifte, næringsopptak og valg av næringsemner

Rådyret er en feinsmecker, dvs. det velger ut beiteplanter med høy næringsverdi og høy fordøyelighet. Grønne urter den tid dette er tilgjengelig (nitrofile arter foretrekkes), mens gras- og starrarter kan være viktige høst og vår. Blant annet beiter rådyret hvitveis som er giftig for andre dyr. Hvitveis er en viktig del av spiseseddelen om våren. Blåbærlyng er svært viktig for rådyret høst og vinter, såsant snødybden ikke er så stor at de ikke klarer å få tak i den. Når snøen hindrer dyrene å få tak i markvegetasjon, må de gå over på kvistdiett. I vintersesonger gir som regel kvist- og lyngdiett ikke tilstrekkelig med energi, og dyrene må tære på fettreservene. Det er derfor viktig for rådyra at de kan legge opp et fettdepot før vinteren setter inn, slik at de kan møte perioder hvor næringsopptaket er så lavt at de er i negativ energibalanse. Fettreservene dekker energibehovet for omkring 3 ukers forbruk. Så lenge dyret er henvist til kvist og lyngdiett, må det derfor tære på fettreservene i tillegg.

Når vi driver vinterforing av rådyr, må vi ta hensyn til hva som er rådyrenes favorittdiett. Vi bør derfor velge for som ikke er for fiberrikt og hvor innholdet av lettfordøyelig stivelse og sukker er stort. Celluloseinnholdet bør være relativt lavt.

Om vinteren opprettholder ikke råbukkene territoriene. Dyr av begge kjønn velger oppholdssteder som gir optimale beiteforhold, og de kan ofte gå sammen i mindre flokker. Bratte skrenter med eldre blåbærgranskog er populære plasser. Der er det ofte lite snø i forhold til flattere områder omkring, og slike steder er vanligvis nokså uforstyrret.

Hvorfor fore?

Det kan være flere årsaker til at rådyra kan få problemer med å overleve gjennom vinteren. Små dyr som rådyr kan i langt mindre grad enn den større slektningen elgen, nyttegjøre seg kvist og annet grovfibret for. Årsaken er at fordøyelsessystemet er dårlig utviklet til at store mengder med næringsfattig og grovfibret for kan fordøyes effektivt nok. Små dyr har også større energibehov pr. kg kroppsvekt enn store dyr. De har relativt sett større kroppsoverflate i forhold til store dyr og vil da få et større tap av kroppsvarme i kalde perioder.

Forflytting i større snødybder, eller ved tynn skare, krever mye energi. Rådyret har lav boghøyde, og klauvene er små med liten bæreflate, derfor vil store snømengder føre til at rådyra får problemer med å forflytte seg fra f. eks. hvileplasser til beiteplasser. Om dyra får være i fred, vil de imidlertid trække opp stier som gjør at de kan trekke mellom hvile- og beiteplasser med mindre besvær.

Så lenge dyret får tilstrekkelig med god næring, er ikke temperaturer ned mot minus 5 - 10 °C problematisk.

Hvordan fore?

Avklar med grunneieren eller den som disponerer jaktretten før du setter i gang foring av rådyr. Mange rettighetshavere ønsker å drive dette i organiserte former.

Tidspunkt for foring

Vinteroverlevelsen til rådyr kan øke, om man forer i harde snøvintre. Selv i vintre med lite snø kan man nok øke vinteroverlevelsen, fordi tilbudet av næringsrike urter uansett er lavt utover vinteren. Man vil alltid oppleve at enkelte dyr sultet ihjel. Foringen bør helst starte tidlig på vinteren eller seint på høsten, før rådyra får problemer med energibalansen, og slik at dyra venner seg til foret og foringsplassen. Om rådyra taper mer enn 1/3 av kroppsvekten, vil de dø selv om de senere får rikelig tilgang på næringsrikt for. Foringen må fortsette til etter snøen forsvinner om våren.

Om man starter opp foringen etter at snøen har kommet, bør man kjøre opp spor (f. eks med traktor eller snøscooter) inn mot foringsplassen i et stjernemønster, slik at dyra får vandringsveier inn mot denne. Man kan med fordel strø ut noe for langs disse løypene, slik at dyra på denne måten trekkes til foringsplassen.

Fortyper

Det er viktig å velge fortyper som har høytenergiinnhold og er lett fordøyelige. Grovt høy og halm, vil derfor være lite egna som rådyrfor. Om man skal fore med høy, må dette være høy fra tidlig slått, hvor næringsinnholdet er størst, gjerne med høyt innhold av f. eks kløver. Høyet må heller ikke være for stivt, fordi dette kan føre til mekaniske skader i fordøyelsessystemet.

Tilgang på lauvtrær som selje, vier, osp eller rogn er også gunstig. Man kan gjerne kappe ned endel og legge det ut. Trær som skal kvistes eller kappes til vinterfor for rådyr, er det en fordel å ringbarke på sommeren. Dette vil øke næringsmengden i bark og skudd fordi næringen da ikke går ned i rota om høsten.

Dersom foret en legger ut inneholder lite vann, som f. eks tørt brød, kraftfor og høy, kan rådyret få problemer med vannbalansen. Dette kan man rette på ved å legge ut saftig for som f.eks oppskårne poteter eller epler. Eventuelt bør man sørge for tilgang på ufrosset drikkevann. Er det kaldt bør væskerikt for legges ut rett før dyra oppsøker foringsplassen, slik at foret ikke fryser før dyra spiser det. Da slipper dyra å benytte viktig energi på å tine foret eller smelte snø til væskeopptak.

Bra fôr:

- Fint høy med mye bladmasse og lite strå, gjerne med mye kløver, tidlig slått eller hå.
- Tørket sommerlauv.
- Kraftfôr til drøvtyggere, maksimalt 10 % protein.
- Avrenspellet, uten fiskemel
- Havre, hel eller valset.
- Ensilert fôr, silo eller rundballe.
- Brød/bakervarer, ikke muggent.
- Grønnsaker- potet/potetskrell, gulrot, andre rotfrukter og kålarter, oppskåret ved lav temperatur.
- Fukt - epler og pærer, oppskåret ved lav temperatur.

Rundballer kan med fordel benyttes. Skjær ut 2 til 3 felt på 50x50 cm i den plastpakkede rundballen, så får rådyra grei tilgang på fôret.

Man må imidlertid passe på at fôret er fritt for mugg og at det ikke er feilgjæret. Ensilert fôr kan gis til utsultede rådyr. Vær oppmerksom på at gjentatt mildvær reduserer kvaliteten på rundballen.

Utsettinga av saltstein er antageligvis den vanligste form for foring i Norge. Saltsteinene blir benyttet av rådyr gjennom hele sesongen, men det ser ut til at besøkene er hyppigst om våren. Saltsteiner fås i 2 og 10 kg og er å få kjøpt på de fleste butikker hvor landbruksartikler selges. Det er tre typer salslikkesteiner, deriblant en som er spesielt tilpasset vilt. Denne viltsteinen består hovedsakelig av rent "bordsalt" (NaCl). Steinen plasseres på toppen av en stolpe av tre, ikke metall. Rådyrene vil slikke av salt som renner nedover satmmen og er denne da av metall vil de kunne påføres skader ved kulde.

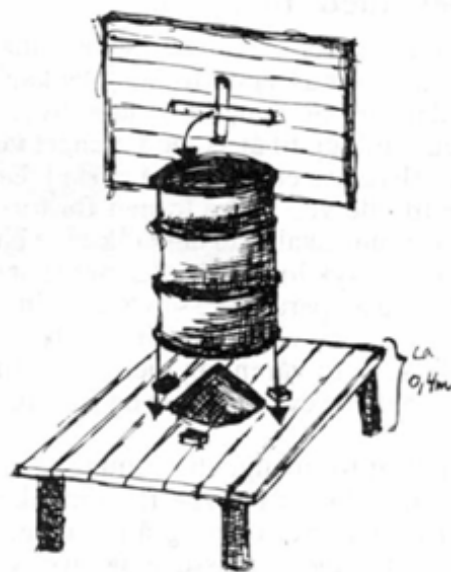
- Bruk lettfordøyelige foremner som fint høy, rotfrukter, grønnsaker, epler kraftfôr eller liknende.
- Sørg for tilgang på nok drikke i kaldt vær.
- Start foringa allerede om høsten.
- Begynn forsiktig, venn dyra til fôret.
- Fortsett foringa helt til snøen er forsvunnet om våren.

Innretninger

En kan med fordel benytte foringshekker til vinterforing av rådyr (se figur s. 6). Dersom det samles mange dyr på en foringsplass, må fôret fordeles på flere hekker, som settes med noen titall meters avstand. Rådyret hevder ikke territorier om vinteren, men det kan opptre aggressivt i flokk, og de største dyra kan forsøke å holde de andre dyra unna foringsplassene. Det er derfor bedre med mange små, framfor noen store foringsplasser i et område.

For å verne mot nedbør og vind bør man sette tak over foringshekkene. For å legge ut mindre forslag og samle opp forspill, bør man plassere en plate med kanter i bunn av hekken. Denne bunnen må være perforert eller bestå av finmasket netting, slik at ikke vann og is samles opp. Passende lengde på foringshekken kan være 1-2 meter, og bredden anslagsvis 1 meter. Spilene i foringshekken må stå så tett at dyra ikke kan presse inn hodet og kile det fast, eller ha så stor avstand at hodet med letthet går imellom. Passelig avstand vil være <10cm eller >15 cm. For utlegging av epler, poteter o.l. kan man benytte bare en plate som fôret legges på. Om man bare benytter f.eks. kraftfôr eller havre, kan foringsautomater konstruert for denne type fôr være gunstig (se tegning under).

En meget lettvinnt måte å legge ut store kvanta med fôr på, kan være å kjøre ut storkasser med poteter og tippe disse rett i snøen, eller å legge ut rundballer med høy eller silo på en pall, skjult under trærne i skogen slik at de ikke snør ned umiddelbart. Det krever heller ikke stor arbeidsinnsats å sette opp enkle tak av forskalingsplater eller takplater.

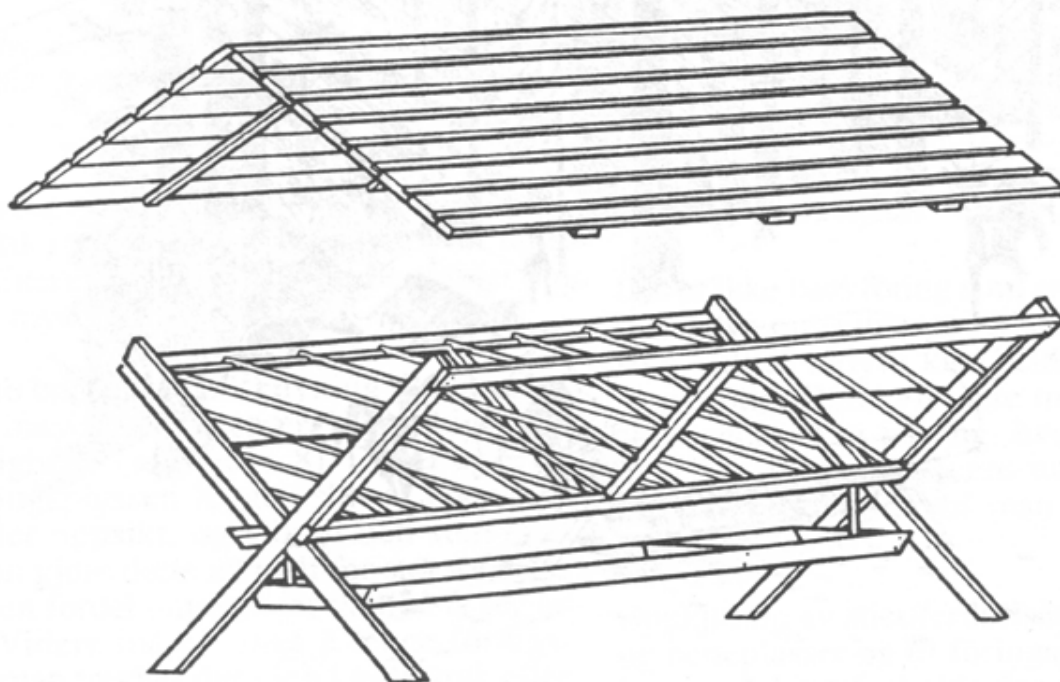
Enkel arbeidstegning på forautomat for tørrfôr til rådyr. Automaten bør lages så stor at den rommer innholdet fra en hel sekk. Benytt metallfatt eller plastdunk uten topp og bunn

Ulemper med foringen

Det er få undersøkelser som belyser eventuelle negative konsekvenser av vinterforing. Det kan tenkes at løse hunder, rev og gaupe kan lære hvor rådyrene holder seg, i tillegg til at skadeomfanget ved angrep øker fordi flere dyr er samlet på et sted. Det samme kan være tilfelle ved andre former for forstyrrelser. Av samme grunn skal man heller ikke se bort fra økt smittefare ved sykdommer, eller økt sannsynlighet for overføring av parasitter, selv om smittespredningen vanligvis er lav vinterstid. Uansett bør man rydde foringsplassen om våren, og gjerne strø litt kalk på bakken for å drepe evt. bakterier og parasitter.

For å unngå at for mange dyr samles på en foringsplass, bør man heller benytte flere mindre foringsplasser. Da reduserer man også mulighetene for at enkelte dyr dominerer plassene og jager vekk andre individer.

Om man ved foring holder tilbake dyr i et område de ellers ville trukket ut av, f. eks. i høyereliggende strøk, kan det hende det naturlige vinterbeitetilbud er så dårlig at man overtar tilnærmet 100 % av ansvaret for næringstilgangen til dyra. Man bør derfor unngå å fore på en måte som i stor grad endrer dyras naturlige trekkrutiner ned fra f.eks. de høyereliggende skogstraktene, hvor man erfaringsmessig vet det kan komme mye snø.

Figuren viser enkel arbeidstegning på foringshekk beregnet på rådyr. Passende lengde er 1 til 2 meter. Bredde mellom beina ca. 0,6 m, og bredde øverst 0,8 til 0,9 m. Høyde på selve hekken er 2,3 til 2,4 m. Under hekken er en rist eller plate til kraftfor, dette bør være i knehøyde ved bar bakke (ca. 0,5 m). Taket kan lages av bord, eller f. eks. vannfast finer eller takplater i plast eller metall.

Hvor bør man fore

Man bør sørge for at rådyra ikke behøver krysse trafikerte veier under trekket fra hvilestedene til foringsplassene. Man bør også legge foringsplassen nærmest mulig opp til dyrenes hvileplasser, og om mulig slik at det blir enklest mulig for dyrene å ta seg fram til foringsplassen ved store snødyp. Plassen bør ligge slik til at dyrene ikke utsettes for nevneverdig uro. Energiforbruket kan bli flerdoblet om dyra forstyrres mye.

Foringsplassene bør legges i tilknytting til eldre, litt tett skog med innslag av lauvtrær, hvor rådyra har gode skjulmuligheter (se tegning under). Det er også en fordel om foringsplassen legges slik at noen kan holde den under oppsikt, og slik at den som skal legge ut for, kan gjøre dette uten alt for stor arbeidsinnsats. Det er en fordel om man får tid til å ta seg av flere plasser. Videre må en ungå å legge foringsplassen slik at man trekker dyra inn i villastrøk eller til frukthager. Da kan det gå hardt ut over bær- og prydbusker og frukttrær. Ved å kjøre opp spor/stier i snøen inn mot foringsplassen, kan man også lede dyra i den retningen man ønsker.

- Velg rett fortype.
- Start foringa tidsnok om høsten.
- Sørg for riktig lokalisering av foringsplassen.
- Spre foringa på flere innretninger når det er mange dyr (20-30 m avstand).
- Unngå forstyrrelser.
- Tenk også på alternative tiltak.
- Høst av produksjonen gjennom jakt.

Forhekker for rådyr plassert i et for rådyra naturlig beiteområde, eldre blåbærgranskog. Flere hekker hindrer at de dominerende dyra presser de svakere vekk fra foret. Det bør være tett vegetasjon i nærheten, slik at dyra har lette fluktruter. (Ill. Jan Fekjan)

Andre tiltak

Det er ikke bare foring som er et aktuelt viltstelltiltak for rådyr om vinteren. Oppkjøring av stier/ferdselsårer mellom hvileplasser og beiteplasser og til foringsplasser i et stjernenett, kan også lette forholda for rådyra når det er mye snø. Før man setter i verk et slikt tiltak, må man imidlertid være sikker på at det ikke gir uønskede resultater, som f. eks. mer menneskelig ferdsel inn i området og derav økte forstyrrelser for rådyra.

Viltåker

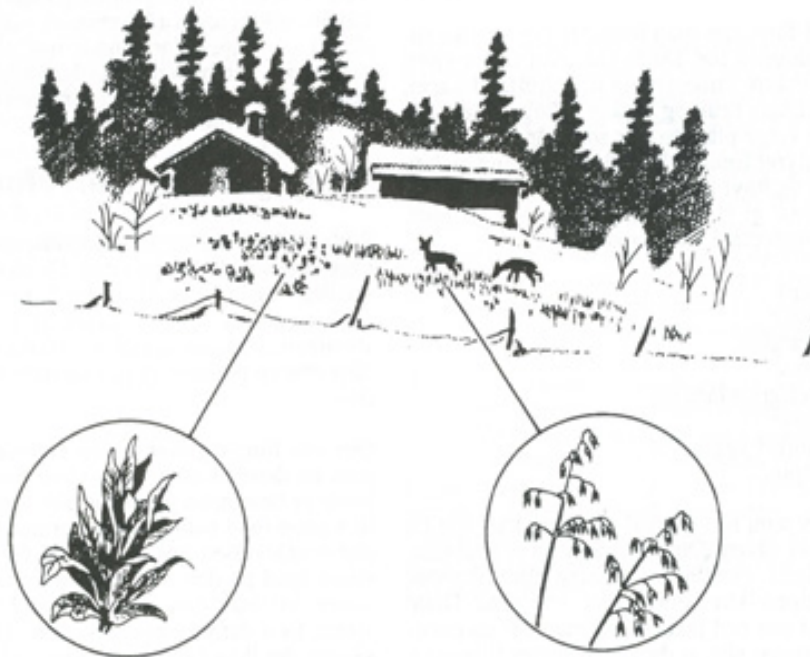
I tillegg til å fore, kan man forbedre eller styrke tilgangen av naturlig for. Dette kan man f. eks. gjøre ved å lage viltåker i tilknytning til kulturlandskapet, eller ved nedlagte bruk og løkker i skogen. En bør velge plantesorter som når over snøen, eller som rådyret foretrekker ellers på grunn av høy smakelighet og høyt næringsinnhold. Viltåkeren vil først og fremst gi et næringstilskudd vår og høst.

Aktuelle plantesorter i viltåker kan være:

- Forraps.
- Forbeter.
- Formargkål.
- Raigras.
- Kløver/grasblanding.
- Luserne.
- Grønnforbygg/havre.
- Forlupin.

Høye vekster som formargkål og havre kan ofte bli hardt beitet av elgen. Om dette kan bli et problem, bør man velge f. eks. kløver, luserne eller liknende sorter som elgen ikke beiter i like stor grad.

Ved å bruke vintergrønne vekster som f. eks. kløver, sikrer man rådyrene et viktig næringstilskudd når snøen forsvinner om våren. Om man ønsker det, kan man med fordel høste viltåkeren, for deretter å bruke den ved utforing om vinteren.

Viltåker for rådyr, med jordbearbeiding, gjødsling og såing av godt likte plantearter vil en kunne få en attraktiv viltåker for rådyr. Høye vekster er en fordel da de vil stå lenger tilgjengelig over snøen, eks. formargkål og havre. (Ill. Jan Fekjan)

Rådyrjakt og rådyrforvaltning

Rådyret har stort reproduksjonspotensiale, og en økende bestand i Norge i dag. De store rovdyrene er fåtallige, og i mange distrikter finnes det ikke andre rovdyr enn rev og mennesket til å beskatte rådyrstammen. Rådyret utgjør en viktig viltressurs, og tåler ofte en beskatning på opp mot 50 % av bestanden.

Om man forer og øker vinteroverlevelsen hos rådyrene og dermed øker bestanden, bør man absolutt høste av bestanden gjennom jakt. Det er liten grunn til å gripe inn i naturens reguleringsmekanismer og øke overlevelsen hos en art ved foring, fordi man synes synd på den. Om man øker overlevelsen en vinter, vil man bare forskyve problemet til neste vinter, hvor det vil være enda flere dyr å holde liv i, så sant det ikke fjernes en tilstrekkelig stor del av bestanden gjennom jakt. Derfor bør det være et bevisst forhold til det å fore, slik at man kan legge forholdene til rette for å ta ut dyr gjennom jakt, og at det er de riktige dyrene som tas ut.

Det bør f. eks. ikke gå igjen enslige lam i terrenget ved juletider. Disse har ikke store sjanser til å overleve vinteren. Primært bør man beskatte lammene hardest, slik at vinterstammen består av voksne dyr, og lam i følge med geit. Man bør også forsøke å holde stammen på et nivå som ikke fører til for stort press på sommerområdene. Om presset på sommerområdene og tettheten i sommerhalvåret øker, vil det bl.a. øke utvandringen, som igjen vil øke kon-flikter i forhold til trafikk og påkjørsler, beiteskader osv..

Konklusjon

Riktig utført vinterforing av rådyr kan øke overlevelsen i harde vintre. Det er eksempler på at dyr som har sommerområdene flere mil unna, oppsøker vinterforingsplassen flere år på rad. En foringsplass (eller helst et foringskompleks) kan derfor være av betydning for et relativt stort område. Rådyret setter stor pris på det kosttilskuddet som foringsplassene kan tilby, og oppsøker dem gjerne. Dette kan være til glede for mange som kan iaktta dyrene på avstand uten å skremme dem. Dyrene er ofte relativt lite sky på foringsplasser om vinteren, og venner seg som regel til menneskelig aktivitet i nærheten.

Om man vil starte vinterforing av rådyr, bør man også tenke igjennom hva man vil oppnå med tiltaket, og hvordan man da skal forvalte stammen i ettertid. I flere distrikter kan jaktuttaket økes fra dagens nivå. En økt overlevelse på grunn av foring kan derfor føre til at flere sulter ihjel neste vinter, om man ikke kompenseres med økt jaktuttak. Og et riktig jaktuttak, som sørger for at de dyra som er igjen har god overlevelsessevne

Aktuell litteratur og linker

- Bjar, G. og Lund, L.O. 1988. Rådyret i Akershus. Folder. Fylkesmannen i Oslo og Akershus, miljøvernave-lingen.
- Cederlund, G. 1987. Lår kanna rådjuret. En artmonografi från Jågama. Svenska Jägareförbundet, Stockholm.
- Hagen, Y. I: Frislid R. & A. Semb-Johansson. Norges Dyr (1). J. W. Cappelens forlag AS. Oslo. 1980.
- Hjeljord, O. 1980. Viltbiologi. Landbruksforlaget. Oslo.
- Hjeljord, O. 1985. Viltstell. I: Frislid, R. og Rom, K. Jakt, Fiske og Friluftsliv, bind. 3. Tiden Norsk Forlag. Oslo. Ss. 114-140.
- Holand, O. Vinter-emæringsøkologi hos rådyr. Naturforvaltning, informasjonsmøte 4.-5. nov. 1991. Faginfo nr. 23 -91. Statens fagtjeneste for landbruket og Institutt for biologi og naturforvaltning, Ås-NLH. ss. 174-189.
- Holthe, V. og Pedersen, P. H. 1988. Rådyrforvaltning. Skogbrukets Kursinstitutt, Biri.
- Kippe K. 1988. Skogens hjortevilt. I: Hjeljord, O. Praktisk viltstell. Landbruksforlaget. Oslo. 1988.
- SarxJberg, N. 1985. Vinterutfodring av rådjur. I: Praktisk viltstell - en statusrapport. Direktoratet for Naturforvaltning m.fl. Ss. 138-141.
- Norges Jeger- og Fiskerforbund 1991. Faktaark for praktisk viltstell. Norges Jeger- og Fiskerforbund. Hvalstad.
- Pfeiff's Feeder - <http://web.pfeiff.se/> (Automatiske foringsautomater)

